

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

Тимчишин Андрій Михайлович

УДК 343.98:343.148

**СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Реферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Кропивницький – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі права та гуманітарних дисциплін Івано-Франківської філії Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Дрозд Валентина Георгіївна,
Національна поліція України,
головний спеціаліст консультативно-
контрольного відділу Департаменту
забезпечення діяльності Голови

доктор юридичних наук, професор
Степанюк Руслан Леонтійович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної
підготовки факультету № 1

доктор юридичних наук, професор
Ковальчук Сергій Олександрович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики Івано-
Франківського навчально-наукового
юридичного інституту

Захист відбудеться 20 жовтня 2023 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.737.02 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за адресою: 25015 м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету внутрішніх справ за адресою: 25015 м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1.

Реферат розіслано 19 вересня 2023 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах воєнного стану, набуття злочинною діяльністю нових та особливо небезпечних форм, реформування органів правопорядку, адаптації законодавства України до європейських стандартів, актуальним є вивчення слідчої та експертної практик, виявлення проблемних питань в цій сфері й розроблення шляхів їх вирішення.

Швидке, повне й неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень неможливе без комплексного та цільового використання спеціальних знань, що є найбільш поширеним і, водночас, складним у правозастосовній діяльності органів досудового розслідування. Зокрема, 72 % опитаних слідчих та дізнавачів зазначили про складність проведення слідчих та інших процесуальних дій у випадках, якщо виникає потреба у використанні спеціальних знань, а 53 % визнали недостатню обізнаність про можливості окремих видів судових експертиз та складності, пов'язані із залученням спеціалістів.

Зважаючи на воєнні дії, збільшення нелегального обігу зброї та вибухових речовин, проведення низки реформ у правоохоронній сфері (виокремлення із системи Національної поліції експертних підрозділів, створення нових органів досудового розслідування тощо) і тенденцію до збільшення навантаження на органи досудового розслідування та судово-експертні установи, зокрема, кількість проваджень, підслідних лише органам Національної поліції зросла з 443,7 тис. зареєстрованих у 2012 р. до 1,9 млн тих, що розслідувались у 2021 р. Зростання мало місце майже в усіх областях країни, однак група регіонів, які мали найвищі значення коефіцієнту інтенсивності кримінальних правопорушень у розрахунку на 10 тис. населення, включала м. Київ – 129 (2020 р. – 132), Миколаївську – 101 (128), Кіровоградську – 100 (116), Херсонську – 99 (124), Київську – 94 (88), Полтавську – 94 (113), Харківську – 94 (98), Чернігівську – 90 (110) та Волинську – 89 (94) області. Експертна служба МВС України у 2021 р. провела понад 300 тис. судових експертиз і 53 тис. перевірок за криміналістичними обліками. Таким чином, належне законодавче, організаційне й техніко-криміналістичне забезпечення правоохоронних органів та експертних підрозділів варто визнати одним з ключових пріоритетів.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці відомих вітчизняних вчених, зокрема Т. В. Авер'янової, Ю. П. Аленіна, В. В. Арешонкова, В. П. Бахіна, П. Д. Біленчука, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, П. В. Гіверца, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, В. Г. Дрозд, О. О. Ейсмана, А. В. Іщенко, В. В. Коваленка, С. О. Ковальчука, О. Н. Колесніченка, А. М. Кислого, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, О. І. Мотляха, О. В. Одерія, О. Г. Рувіна, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова та ін. У зарубіжній

практиці становлять певний інтерес праці U. Argaman, L. Vokobza, G. Dutton, L. Haag, J. Hamby, T. Liebsher, N. Florquin, B. Shecter.

Окремо теоретичні та прикладні аспекти використання спеціальних знань у кримінальному провадженні розглядали: А. В. Боднар, В. С. Бондар, В. А. Бідняк, А. Р. Воробчак, О. А. Губська, І. Г. Галдецька, В. І. Дячук, Є. О. Даніч, К. В. Дубонос, Є. В. Ковалевська, К. М. Ковальов, М. П. Климчук, М. В. Кривонос, І. Р. Курилін, О. А. Лопата, А. В. Мировська, О. В. Неня, І. В. Пиріг, Б. В. Романюк, В. В. Семенов, С. Ю. Стратонов, А. В. Сідельников, Е. Б. Сімакова-Єфремян, А. М. Таранов, А. В. Шульженко, О. В. Шевченко, О. О. Шульга, О. М. Шрамко та ін.

Зазначені та інші науковці зробили вагомий внесок у розроблення досліджуваної проблематики, однак їхні праці стосувалися використання спеціальних знань під час розслідування лише окремих видів (груп) кримінальних правопорушень, переважно в контексті розробки методик розслідування й ґрунтувалися на законодавстві, яке на цей час зазнало суттєвих змін, тоді як реалії розвитку злочинності свідчать про те, що вона набула принципово нової якості, використовуючи новітні засоби та технології злочинної діяльності.

З огляду на це, в умовах науково-технічного розвитку, змін законодавства і правозастосовної практики, теоретичні та практичні засади використання спеціальних знань у кримінальному процесі України набувають особливого значення та потребують комплексного дослідження. Від вирішення наявних проблем підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному процесі залежать швидкість й повнота як розслідування кримінальних правопорушень, так і подальшого судового розгляду.

Зазначені обставини зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано з урахуванням положень Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126-р), Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 15 травня 2017 року № 229), відповідно до Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» (0120U105580).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Донецького державного

університету внутрішніх справ (протокол засідання від 28.06.2023 р. № 18).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне розв'язання проблеми формування методологічних засад застосування та використання спеціальних знань у кримінальному провадженні з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та відповідної практики суб'єктів кримінального процесу.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити етапи становлення й розвитку наукових уявлень про спеціальні знання у кримінальному процесі;
- з'ясувати сучасний стан наукової розробки проблем використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень;
- систематизувати наукові підходи до визначення спеціальних знань і класифікації суб'єктів їх використання;
- надати криміналістичну характеристику форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні;
- розкрити праксеологічні особливості використання спеціальних знань під час огляду місця події;
- оцінити стан використання спеціальних знань під час інших слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного;
- окреслити концептуальні підходи до поняття судової експертизи та характеристики її видів;
- визначити порядок призначення і проведення судової експертизи;
- надати характеристику оцінці висновку судової експертизи;
- сформулювати концептуальне бачення використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій;
- запропонувати шляхи використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності;
- встановити особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи;
- розкрити зміст використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у діяльності органів досудового розслідування під час виявлення й розслідування кримінальних правопорушень та суду у ході судового провадження.

Предмет дослідження – спеціальні знання у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, розв'язання обумовлених нею завдань, забезпечення наукового обґрунтування результатів дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: *історико-правовий* – під час ретроспективного аналізу фундаментальних і прикладних наукових досліджень, законодавства та правозастосовної практики

щодо застосування й використання спеціальних знань у кримінальному процесі у різні історичні періоди розвитку законодавства та практики діяльності правоохоронних органів, суб'єктів судово-експертної діяльності (підрозділи 1.1, 1.2); *формально-юридичний* – для визначення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, удосконалення понятійно-категорійного апарату (розділи 1–4), а також розкриття праксеологічних особливостей використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій (підрозділи 2.2, 2.3); *порівняльно-правовий* – під час характеристики форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (підрозділ 2.1), окреслення концептуальних підходів до поняття судової експертизи та характеристики її видів (підрозділ 3.1); *системний* – з метою криміналістичного аналізу повноважень (компетенцій) суб'єктів використання спеціальних знань, діяльності уповноважених інституцій інших країн (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2, 3.3); *моделювання* – у межах виокремлення проблемних питань застосування й використання спеціальних знань при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень (розділ 4); *формально-логічний (догматичний)* – для праксеологічного аналізу використання спеціальних знань під час виявлення кримінальних протиправних дій, збирання доказів, проведення процесуальних дій (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2, 3.3, розділ 4); *статистичний* – під час опрацювання показників, які характеризують результати розслідування кримінальних правопорушень (розділи 2–4); *соціологічні (спостереження, інтерв'ювання, анкетування)* – для узагальнення результатів анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, судової та експертної практики (розділи 1–4).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності й аналітичні матеріали МВС України, Експертної служби МВС України, Національної поліції України, Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Офісу Генерального прокурора України за 2014–2023 рр.; дані, отримані при вивченні 568 кримінальних проваджень із застосуванням спеціальних знань протягом 2014–2023 рр.; результати анкетування 80 прокурорів, 150 слідчих Національної поліції України, 270 спеціалістів та 130 судових експертів Експертної служби МВС України, які здійснюють свою діяльність у м. Дніпрі, Житомирі, Івано-Франківську, Києві, Львові, Тернополі, Ужгороді та Хмельницькому.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому реалізовано доктринальний підхід до формування теоретичних, правових і практичних засад використання спеціальних знань у кримінальному процесі України, з визначенням шляхів розв'язання низки проблем у діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів. Найсуттєвішими вважаються такі положення:

вперше:

– розроблено наукові основи комплексного криміналістичного використання спеціальних знань у кримінальному процесі України, що ґрунтуються на генезисі правової регламентації, процесуальних засадах використання, дослідженні основних проблемних питань проведення судових експертиз у розслідуванні кримінальних правопорушень та спрямовані на забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження, визначають специфіку збирання доказів за допомогою гласних (процесуальних) і негласних (оперативно-розшукових) засобів і методів;

– проведено періодизацію розвитку спеціальних знань в Україні за критеріями, що визначають найважливіші криміналістичні події та процеси, пов'язані з виникненням нових напрямів, течій і тенденцій їх розвитку з визначенням на кожному етапі характеру впливу специфічних історичних, соціально-економічних, технічних, воєнно-політичних та інших чинників на стан і динаміку кримінальних правопорушень, оцінкою доктринальних підходів до розв'язання криміналістичних проблем з огляду на стан законодавства та наявний науковий інструментарій використання спеціальних знань, зокрема: перший (з давніх часів – до кінця ХІХ ст.) – виникнення та формування наукових основ; другий (кінець ХІХ ст. – до 70-х рр. ХХ ст.) – диференціація наук та формування для кожної з них предмета, термінології, методології; третій (із 70-х рр. ХХ ст. й донині) – розвиток криміналістики як самостійної юридичної науки, навчальної дисципліни та практичної діяльності, апробація наукових досягнень у праксеологічній площині;

– визначено напрями застосування спеціальних знань спеціалістом у розслідуванні кримінальних правопорушень відповідно до кримінального процесуального законодавства за формами: *праксеологічний* (підготовка, організація та безпосередня участь у проведенні слідчих та інших процесуальних дій; пошук, виявлення, фіксація та вилучення слідів (мікрооб'єктів), речових доказів, виявлення, огляд та відібрання зразків для експертного дослідження); *методичний* (застосування науково-практичних прийомів та методів проведення окремих слідчих (розшукових) дій); *технічний* (вибір і застосування науково-технічних засобів, що використовуються для виявлення та фіксації речових доказів); *консультативний* (надання усних та письмових роз'яснень з питань, які виникають у ході проведення слідчих (розшукових) дій, або питань, які в майбутньому будуть вирішуватись за допомогою експертизи);

– сформульоване концептуальне бачення доцільності застосування методу криміналістичної розвідки (Forensic intelligence) в Україні, заснованого на збиранні, отриманні, обробці, аналізі та використанні спеціалістом криміналістичної інформації у кримінальному провадженні, із створенням оперативно-аналітичного підрозділу у складі Департаменту інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України для обробки та

систематизації криміналістичної інформації шляхом застосування пошукових систем (Security i2 Analyst's Notebook, Python та ін.), спеціалізованого програмного забезпечення (goAML, goPRS, goCASE, goTRACE) з метою наповнення загальнонаціональних баз даних; налагодження співпраці із міжнародними організаціями та зарубіжними правоохоронними органами; впровадження передових технологій (Big Data Technologies, Internet of Things Technologies, VideoAnalytics та ін.), з метою швидкого встановлення підозрюваних;

– обґрунтовано доцільність розвитку в Україні, з урахуванням зарубіжного досвіду (США, Великобританія, Німеччина, Франція), експертної системи в частині систематизації висновків і пояснень фахівців на основі штучного інтелекту як систематизованої сукупності інформаційних технологій, спрямованої на виконання достатньо складних криміналістичних задач, що дозволяє: вивчити документи, проаналізувати докази і визначити можливий рівень складності провадження, а також згрупувати складні завдання й розробити пріоритети на їх розв'язання;

– розроблено комплекс заходів з удосконалення фіксації ходу і результатів слідчого експерименту, який проводиться на відкритій місцевості із залученням спеціаліста, за допомоги безпілотного літального апарату (дрону) обладнаного фото/відеокамерою, що забезпечує дослідження значних територій за короткий проміжок часу та якість зображення в реальному часі, при цьому мінімізуючи «забруднення» сторонніми слідами самого місця події й сприяючи складанню карти-схеми вивчення конкретного місця;

удосконалено:

– визначення понять: *«спеціальні знання у кримінальному процесі України»* як наукові знання, практичні вміння та навички, які сформувалися в особі під час здобуття професійної освіти, проходження спеціальної підготовки, курсів підвищення кваліфікації, досвіду роботи тощо та які можна використати відповідно до процедурних правил кримінального процесуального закону для вирішення завдань кримінального провадження; *«спеціаліст у кримінальному провадженні»* – особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і відповідним чином залучена для надання консультації, пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та які знаходяться у межах її компетенції; *«судова експертиза»* – дослідження об'єктів, явищ і процесів, що проводиться судовим експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо для забезпечення виконання завдань кримінального провадження, надання висновку з питань сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду;

– криміналістичний аналіз повноважень (компетенцій) суб'єктів використання спеціальних знань за рівнями: *макростратегічний* – суб'єкти формування загальної державної безпекової політики (Верховна Рада України;

Президент України; Кабінет Міністрів України); *стратегічний* – суб'єкти формування спеціальних знань, які визначають правила, норми та стандарти використання, розробляють і впроваджують необхідні для їх практичного втілення організаційно-правові механізми, процедури, контролюють їх виконання, здійснюють науково-дослідну й судово-експертну діяльність (Міністерство юстиції України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України); *оперативний* – суб'єкти реалізації (практичного застосування) спеціальних знань за напрямками діяльності та функціональним призначенням (спеціалісти, експерти): проводять доекспертні дослідження (спеціаліст, технік-криміналіст, керівник (інспектор) сектору техніко-криміналістичного забезпечення, працівник Експертної служби МВС України); проводять експертні дослідження (судові експерти);

– праксеологічну модель проведення огляду місця події за допомогою спеціалістів як функціональної системи за такими блоками: 1) теоретичний, який включає цілі, задачі, суб'єктів, систему науково-технічних засобів; 2) прикладний, який включає організаційний, технологічний (охоплює науково-технічні засоби, які використовують спеціальні суб'єкти, що володіють знаннями та навичками їх застосування з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінальних правопорушень) та оціночно-контрольний компоненти;

– механізм проведення освідування у випадках відмови добровільно пройти відповідну процедуру підозрюваним з обґрунтуванням пропозицій щодо внесення змін до ч. 2 ст. 241 КПК України;

– тактичні прийоми проведення обшуку за участю спеціалістів у місцях: збереження й обробки комп'ютерної інформації, яка зазнала злочинного впливу (незаконне втручання в роботу комп'ютерів, їх систем чи комп'ютерних мереж); виявлення комп'ютерного обладнання, яке використовувалося при вчиненні кримінального правопорушення (при розповсюдженні комп'ютерного вірусу після незаконного проникнення в комп'ютерну мережу); зберігання інформації, отриманої злочинним шляхом (при заволодінні комп'ютерною інформацією шляхом викрадення, привласнення, вимагання, шахрайства чи зловживання службовим становищем); порушення правил експлуатації комп'ютерної системи або мережі;

– підстави групування судових експертиз на такі, що досліджують підозрюваного (психологічна, психіатрична, судово-медична); досліджують потерпілого (психологічна, психіатрична, судово-медична, імунологічна, цитологічна); підтверджують або спростовують факти, що підлягають доказуванню (дактилоскопічна, трасологічна, товарознавча, почеркознавча, балістична); досліджують кваліфіковані ознаки (судово-медична, товарознавча, психологічна, вогнепальної зброї, холодної зброї, фармакологічна);

дістали подальшого розвитку:

– наукові підходи до унормування у кримінальному процесуальному

законодавстві статусу спеціаліста (ст. 71 КПК України) з розподілом його прав та обов'язків в частині надання консультацій і висновків;

– класифікація різноманітних спеціальних знань у кримінальному процесі за: а) суб'єктами застосування (спеціаліст, експерт тощо); б) етапами розслідування: спеціальні знання, що використовуються під час перевірки заяв і повідомлень про кримінальне правопорушення; при проведенні окремих слідчих дій; при виявленні та розшуку особи, що вчинила кримінальне правопорушення; при розшуку викраденого майна тощо; в) предметами кримінальних правопорушень: спеціальні знання щодо паливно-мастильних матеріалів; товарів побутового призначення; металів і металевих виробів; автотехніки; сільськогосподарської продукції та продуктів харчування тощо;

– доктринальні положення щодо перспектив інформаційно-аналітичного забезпечення обробки інформації та довідково-консультаційної допомоги спеціалістів (Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА), Торгово-промислова палата, Державна податкова служба, Держпродспоживслужба, територіальні органи Державної митної служби, органи стандартизації та сертифікації, випробувальні лабораторії, медичні установи та ін.) із використанням спеціально створених технологій та в синтезованому вигляді для забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження;

– критичне осмислення позаекспертних досліджень при проведенні слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання орієнтуючої криміналістичної інформації та прийняття на її основі оптимальних тактичних і процесуальних рішень, зокрема мікрооб'єктів, розробка оптимальних принципів роботи з якими базується на інформаційній сутності процесу розвитку слідчої ситуації з урахуванням співвідношення категорій необхідності і достатності, а головними завданнями спеціалістів під час такого дослідження є: виявлення мікрооб'єктів на об'єкті-носії; орієнтовне визначення їх природи (для пошуку порівняльних зразків); з'ясування механізму утворення; порівняння з матеріалом конкретних предметів (доцільність надання на подальше дослідження);

– рекомендації щодо порядку залучення до кримінального провадження спеціалістів різного профілю (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів тощо) для отримання необхідних консультацій, а також призначення судових експертиз на основі результатів проведених ревізій та інших перевірок, що надає змогу правильно поставити запитання експертові, визначитися з призначенням інших видів експертиз або надати рекомендації щодо проведення процесуальних дій, спрямованих на виявлення, вилучення та дослідження предметів і документів з ознаками речових доказів;

– концептуалізація допиту експерта як слідчої (розшукової) дії, яка проводиться після одержання висновку, з метою пояснення, уточнення чи доповнення наданого ним висновку у формі постановки запитань і відповідей, які експерт надає лише в межах своєї компетенції та у зв'язку із проведеними

дослідженнями;

– оцінка висновку експерта під час досудового розслідування та судового розгляду, яка включає в себе: перевірку дотримання вимог закону під час призначення та проведення експертизи; аналіз достовірності та достатності речових доказів і зразків, що досліджувалися, з точки зору використовуваних методик експертного дослідження; оцінку наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її використання, логічної обґрунтованості перебігу і результатів самого експертного дослідження; встановлення повноти та всебічності висновку; перевірку належності результатів експертного дослідження до кримінального провадження, а також відповідність оформлення висновку експерта процесуальним вимогам;

– особливості та шляхи вирішення проблемних питань застосування спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням комп'ютерних технологій, кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, проти життя та здоров'я особи та пов'язаних з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та може бути використано в:

– *науково-дослідній роботі* – для здійснення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу за відповідними напрямками (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 10 липня 2023 р.);

– *практичній діяльності судово-експертних установ* (акт впровадження Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 18.05.2023 р., лист Івано-Франківського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підготовці лекцій і навчальних посібників з цієї дисципліни (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 10 липня 2023 р.).

Результати дослідження також можуть бути використані у *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України, Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів, що регламентують використання спеціальних знань у кримінальному процесі.

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані автором самостійно на основі аналізу наукових публікацій, законодавства та кримінально-процесуальної практики. Особистий внесок у публікації, виконані у співавторстві, вказано у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та

всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Особливості затримання озброєних злочинців у приміщенні» (м. Івано-Франківськ, 5 червня 2014 р.); «Основні напрямки та проблеми протидії наркоманії» (м. Івано-Франківськ, 28 січня 2015 р.); «Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії вчиненню насильства в сім'ї» (м. Івано-Франківськ, 5 березня 2015 р.); «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 4-6 квітня 2017 р.); «Техніко-криміналістичне дослідження документів» (м. Івано-Франківськ, 26 березня 2017 р.); «Наука і творчість – 2017» (Чехія, м. Прага, 22-30 листопада 2017 р.); «Провідна наука – 2018 (Велика Британія, м. Шеффілд, 30 квітня – 7 травня 2018 р.); «Освіта та навчання без кордонів – 2018» (Польща, м. Перемишль, 7–15 грудня 2018 р.); «Захист прав і свобод громадян у світлі вимог Конституції України» (м. Івано-Франківськ, 19 березня 2019 р.); «Майбутнє для світу науки – 2019» (Болгарія, м. Софія, 15-22 грудня 2019 р.); «Тенденції сучасної науки – 2020» (Велика Британія, м. Шеффілд, 30 травня – 7 червня 2020 р.); «Світова наука: проблеми, перспективи та інновації» (Канада, Торонто, 23-25 грудня 2020 р.); «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 12-13 травня 2021 р.); «Актуальні напрямки сучасних наукових досліджень – 2021» (Німеччина, Мюнхен, 9-11 травня 2021 р.); «Молодь: освіта, наука, духовність» (м. Київ, 24-26 квітня 2023 р.); «Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції» (м. Кропивницький, 14 квітня 2023 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 39 наукових працях, серед яких монографія, 19 статей у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 3 статті у виданнях, проіндексованих у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 16 тез доповідей на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що містять 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (385 найменувань) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 438 сторінок, з них основний текст дисертації – 352 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи; окреслено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача; надано відомості про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Загальна характеристика спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Генезис наукових уявлень про спеціальні знання» проведено

періодизацію розвитку спеціальних знань, що умовно окреслені в контексті основних віх становлення криміналістики і судової експертизи: I) «описово-емпіричний» (з давніх часів – до кінця XIX ст.) – із часу виникнення та формування наукових основ; II) «інтеграційно-технологічний» (кінець XIX ст. – 70-ті рр. XX ст.) – характеризується диференціацією наук та формуванням для кожної з них предмета, термінології, методології тощо. Зокрема, у різних галузях знань почали розроблятися власні методи дослідження або здійснюватися їх запозичення із суміжних, що охоплює систематизацію таких знань (кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) та узагальнення теорії криміналістики, судової медицини, товарознавства тощо (з 30-х рр. XX ст. – до 70-х рр. XX ст.); III) «теоретико-практичний» – свідчить про розвиток галузей знань як самостійних наук (із 70-х рр. XX ст. – до сьогодні) й апробацію їх досягнень у практичній площині та складається із двох етапів: удосконалення загальної теорії й практики (від кінця 70-х рр.) та розвиток спеціальних знань у сучасних умовах (теперішній час).

У підрозділі 1.2 «*Стан дослідження проблем використання спеціальних знань*» з'ясовано, що існуюче коло наукових доробків щодо особливостей використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досить широке (монографічні дослідження; навчально-методичні роботи; наукові статті, дисертації). Тому, увесь масив наукових досліджень було поділено на групи: а) дослідження загальних положень використання спеціальних знань під час досудового розслідування (А. В. Іщенко, Б. В. Романюк, В. В. Юсупов та ін.); б) дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень (В. І. Дячук, А. В. Мириська, І. В. Пиріг, Б. Б. Теплицький, О. М. Шрамко та ін.); в) дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (Є. О. Даніч, В. О. Яремчук та ін.); г) дослідження, присвячені використанню спеціальних знань під час призначення та проведення судових експертиз (В. В. Архіпов, І. А. Петрова, О. О. Шульга та ін.).

Така систематизація дозволила констатувати, що спеціальним знанням у кримінальному провадженні приділялась певна увага, однак наукові роботи переважно стосувались їх використання під час розслідування лише окремих видів (груп) кримінальних правопорушень і, на сьогодні, комплексного методологічного дослідження проблематики використання спеціальних знань у кримінальному процесі в умовах дії чинного КПК України (2012 р.) на монографічному рівні не здійснювалося.

У підрозділі 1.3 «*Доктринальні підходи до поняття та змісту спеціальних знань і класифікації суб'єктів їх використання*» аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття «спеціальні знання» є однією із найбільш дискусійних наукових категорій криміналістики та кримінального процесу, погляди щодо визначення їх змісту суттєво відрізняються, а багаторічна дискусія ще не привела до загальновизнаного результату. Поряд із цим, більшість опитаних

правоохоронців та експертів (61 %) ототожнюють спеціальні знання лише з судовими експертизами, що свідчить про надто вузьке розуміння практиками цієї багатозначної категорії. Сукупність робіт різних фахівців у рамках однієї проблеми зумовлює загальний «командний» результат – отримання максимально повної та достовірної інформації про вчинене кримінальне правопорушення.

Доведено, що застосовувати спеціальні знання можуть їх носії, які мають відповідні знання та володіють необхідними уміннями й навичками, а використовувати – сторони кримінального провадження, які згідно зі своїм процесуальним статусом наділені таким правом.

Визначено, що у кримінальному провадженні можуть бути використані різноманітні спеціальні знання, які класифікують за багатьма кримінально-правовими, процесуальними та криміналістичними критеріями, зокрема, за: 1) суб'єктами застосування (спеціаліст, експерт); 2) етапами розслідування: а) спеціальні знання, що використовуються під час встановлення обставин кримінального правопорушення; б) при проведенні окремих процесуальних дій; в) при виявленні та розшуку особи, що вчинила кримінальне правопорушення; г) при розшуку викраденого майна тощо; 3) предметами кримінальних правопорушень – спеціальні знання щодо: а) пально-мастильних матеріалів; б) товарів побутового призначення; в) металів і металевих виробів (труби, прокат, металоконструкції, феросплави тощо); г) автотехніки; д) сільськогосподарської продукції та продуктів харчування тощо.

З'ясовано, що найчастіше слідчі потребують допомоги у спеціальних криміналістичних знаннях. При цьому, самостійно застосовують фото-, відеозйомку та інші криміналістичні засоби (техніку) 66 % слідчих територіальних відділів та відділень поліції, де нема (як запевнили опитані респонденти) можливості залучити для проведення слідчих (розшукових) дій спеціаліста-криміналіста, з-за відсутності заповнених штатних посад. У той же час, опитування практичних працівників виявило потребу в отриманні ними консультаційної допомоги з правових питань (76 % опитаних), однак більшість слідчих (дізнавачів) дотримується традиційної точки зору про неможливість віднесення правових знань до спеціальних у кримінальному процесі. Залучати юриста як спеціаліста в кримінальний процес вважають можливим 29,5 % слідчих, проте лише 2 % з них готові консультуватись у процесуальній формі з питань кримінального права та кримінального процесу. Також емпіричними даними встановлено, що 53 % слідчих все ж таки зверталися до науковців (у непроцесуальній формі) за отриманням правової консультації з таких питань: правильність проведення процесуальних дій з точки зору криміналістичних рекомендацій і процесуального закону; уточнення термінів, ознак, властивостей у галузі права; з'ясування дотримання окремих норм кримінально-процесуального законодавства під час проведення процесуальних дій. Такі консультації використовувалися переважно з метою формування власного внутрішнього переконання, а не для доказування обставин кримінального провадження.

Здійснено рівневу класифікацію суб'єктів (носіїв) спеціальних знань, зокрема до *макростратегічного рівня віднесено* суб'єктів формування загальної державної безпекової політики (Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України); *стратегічного* – суб'єктів формування спеціальних знань, які визначають правила, норми та стандарти використання, розробляють і впроваджують необхідні для їх практичного втілення організаційно-правові механізми, процедури, контролюють їх виконання, здійснюють науково-дослідну й судово-експертну діяльність (Міністерство юстиції України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство оборони України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України); *оперативного* – суб'єктів реалізації (практичного застосування) спеціальних знань за напрямками діяльності та функціональним призначенням (спеціалісти, експерти): проводять доекспертні дослідження (спеціаліст, технік-криміналіст, керівник (інспектор) сектору техніко-криміналістичного забезпечення, працівник Експертної служби МВС України); проводять експертні дослідження (судові експерти).

Розділ 2 «Процесуальні засади використання спеціальних знань під час досудового розслідування» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Криміналістична характеристика форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні» наголошено, що залишається проблемним питання щодо форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі та криміналістиці в частині їх процесуальної регламентації, змісту та класифікації. Підтримано концепцію поділу форм використання спеціальних знань на процесуальні і непроцесуальні. Відмінність непроцесуального характеру від процесуального щодо використання спеціальних знань полягає у тому, що факти, встановлені при непроцесуальних діях, повинні бути перевірені процесуальним шляхом, що є одним з найважливіших постулатів доказування. Відповідно до цього, реалізація спеціальних знань відбувається під час залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; фахівців, які мають навички взаємодії з особами з психічними чи фізичними вадами здоров'я (ст. 71 КПК України); педагога під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК України), а також під час проведення судових експертиз, допиту експерта.

На основі аналізу кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення різних видів кримінальних правопорушень, встановлено, що спеціаліст відповідно до своїх обов'язків, передбачених КПК України, може застосовувати спеціальні знання у таких формах: 1) практичної діяльності (підготовка, організація та безпосередня участь у проведенні слідчих та інших процесуальних дій; пошук, виявлення, фіксація та вилучення слідів (мікрооб'єктів), речових доказів, виявлення, огляд та відібрання зразків для експертного дослідження; 2) методичної діяльності (застосування науково-практичних прийомів та методів проведення окремих слідчих (розшукових) дій); 3) технічної діяльності (вибір і

застосування науково-технічних засобів, що використовуються для виявлення та фіксації речових доказів); 4) консультативної діяльності (надання усних та письмових роз'яснень з питань, які виникають у ході проведення слідчих (розшукових) дій, або питань, які в майбутньому будуть вирішуватись за допомогою експертизи). Такі консультації можуть бути загальні (ознайомчі), що дозволяють слідчому зорієнтуватися в події кримінально-протиправного діяння, його механізмі, масштабах злочинної діяльності, колі учасників тощо (надаються зазвичай під час проведення початкових або невідкладних слідчих (розшукових) дій); та предметні, зокрема, під час підготовки та проведення завчасно запланованих слідчих (розшукових) дій (є засобами підвищення їх ефективності).

Наголошено, що інформаційно-аналітичне забезпечення є вищим рівнем обробки інформації та довідково-консультаційної допомоги спеціалістів, адже вихідна інформація про об'єкт, що складає криміналістичний інтерес, у цьому випадку опрацьовується належними суб'єктами із використанням спеціально створених технологій та в синтезованому вигляді надається для задоволення потреб правоохоронних органів. На практиці широко використовується довідково-консультаційна допомога таких служб, як: Агентство з розшуку та менеджменту активів (ARMA), Торгово-промислова палата, Державна податкова служба, Держпродспоживслужба, територіальні органи Державної митної служби, органи стандартизації та сертифікації, випробувальні лабораторії, медичні установи та ін.

У підрозділі 2.2 «Праксеологічні особливості використання спеціальних знань під час огляду місця події» практичний аспект проведення огляду місця події за допомогою спеціалістів як функціональної системи було представлено за напрямками: 1) теоретичний, що включає: цілі, задачі, суб'єктів, систему науково-технічних засобів; 2) прикладний – включає організаційний, технологічний (охоплює науково-технічні засоби, які використовують спеціальні суб'єкти, що володіють знаннями та навичками їх застосування з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінальних правопорушень) та оціночно-контрольний компоненти.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив про низьку якість слідчих оглядів, які проводились у 70 % випадків, але ефективними виявились лише у 31 %, в інших – мали формальний характер, зокрема, місця події, у тому числі за фактами кримінальних проступків, тяжких та особливо тяжких злочинів, що призвело до втрати цінної криміналістичної інформації. Серед основних недоліків використання спеціальних знань під час огляду місця події виділено: проведення без відповідних спеціалістів (або залучення до проведення одного або вузькопрофільного спеціаліста) (55,0 %); непроведення у випадках, коли його проведення було необхідним (43,2 %); несвоєчасне проведення (38,1 %); неправильне визначення меж (28,5 %); недоліки фіксації у протоколі специфічних об'єктів, предметів та обстановки (27,7 %); недостатнє застосування науково-технічних та інших спеціальних засобів для виявлення,

вилучення, пакування речових доказів (25,5 %).

Встановлено, що залучені до слідчих (розшукових) дій спеціалісти допускали тактичні та інші помилки, зокрема, в ході виявлення, фіксації та вилучення слідів і речових доказів. Така проблема підтверджується практикою вивчення кримінальних проваджень, в яких за участю спеціалістів: вилучені сліди та речові докази були придатні для ідентифікації (40,2 %); вилучені сліди та речові докази не мали істотного значення для розслідування кримінального правопорушення (19,8 %); взагалі нічого не вилучалось (21,3 %). Недоліки та прорахунки у діяльності правоохоронних органів значно ускладнили висунення основних та додаткових слідчих версій, що завадило розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а у разі встановлення – ускладнило доведення їх винуватості.

Звернена увага, що версії, висунені спеціалістом, можуть стосуватися не лише обставин події (кількості злочинців, характеристики особи злочинця, часу, місця, способу, механізму, знарядь, способу приховування), а й характеру зв'язку певних слідів і об'єктів з цією подією та можливостей їх використання в подальшому розслідуванні (у зв'язку з цим спеціаліст визначає, що саме, в якому обсязі та яким чином повинно бути зафіксовано). Однак лише 25 % слідчих допускають ініціативу у висуненні версій спеціалістом під час проведення огляду місця події. Приблизно такий же відсоток спеціалістів проявляє в цьому процесі ініціативу і пропонує свої версії події, що висуваються на основі використання спеціальних знань; 9 % спеціалістів вважають, що вони взагалі не мають права без доручення слідчого висувати версії; інші переконані, що побудова версій відносно події, що сталася, виняткова прерогатива слідчого; і лише 30 % спеціалістів висувають версії та перевіряють їх шляхом проведення найпростіших досліджень і повідомляють про їх результати слідчому. При цьому не фіксують дані результати у вигляді письмових зауважень до протоколу слідчої (розшукової) дії чи письмових висновків.

Визначено діяльність спеціалістів під час огляду складних ділянок місцевості (гірських, лісистих, чагарникових, болотяних тощо). Зазначено, що у зарубіжній практиці (Австралія, Бразилія, Іспанія, Німеччина, Румунія, США та ін.) використання спеціалістами під час огляду місця події безпілотних літальних апаратів вже довело свою результативність, зважаючи на їх компактність, мобільність і високу роздільну здатність відеозображення, яке в реальному часі дає змогу обстежити та зафіксувати великі площі території за відносно невеликий проміжок часу. Аргументовано, що одним із перспективних напрямів використання безпілотних літальних апаратів може стати їх застосування у судовій антропології для пошуку трупів (проект знаходиться ще на стадії розробки американськими ученими); оперативно-розшуковій діяльності – для пошуку зниклих безвісти; судовій експертизі (пожежно-технічній) – для встановлення осередку займання, фіксації площі та наслідків пожежі тощо.

Доведено, що під час проведення такої процесуальної дії необхідною

умовою для отримання орієнтуючої криміналістичної інформації та прийняття на її основі оптимальних тактичних і процесуальних рішень є позаекспертне дослідження, зокрема, мікрооб'єктів, оскільки сліди взаємодії («злочинець–жертва–знаряддя») та місце події, впливаючи один на одного, утворюють «хрест слідів», дозволяючи виявити на кожному з них сліди трьох інших. Розробка оптимальних принципів роботи з мікрооб'єктами на цій стадії дослідження базується на інформаційній сутності процесу розвитку слідчої ситуації з урахуванням співвідношення категорій необхідності та достатності. Основними завданнями спеціалістів під час такого дослідження є: виявлення мікрооб'єктів на об'єкті-носії; орієнтовне визначення їх природи (для пошуку порівняльних зразків); з'ясування механізму утворення; порівняння з матеріалом конкретних предметів (доцільність надання на подальше дослідження).

Акцентовано увагу, що процес огляду місця події закінчується відображенням у протоколі всіх виявлених ознак й особливостей, що мають значення для кримінального провадження, а трансформація їх у речові докази відбувається шляхом надання їм процесуальної форми (прийняття процесуального рішення, що виражається у винесенні постанови про визнання предметів речовими доказами). Водночас у матеріалах вивчених кримінальних проваджень виявлено близько третини протоколів (29 %), в яких замість вказівки на подібність зовнішніх ознак виявленого об'єкта із загальновідомими (наприклад, мікрооб'єкт, подібний до мікрочастки лакофарбового покриття) слідчі, керуючись внутрішнім переконанням, чітко вказували вид виявленого ними мікрооб'єкта. Однак, у ході дослідження наданого на експертизу матеріалу з'ясовувалось, що природа походження такого об'єкта інша, що в подальшому лише загострює питання сторони захисту щодо належності та допустимості доказів.

На практиці домінує рукописне оформлення протоколу огляду місця. Жоден із опитаних слідчих не вказав, що для протоколювання використовує ноутбук. Об'єктивно на такий стан справ впливає те, що централізованого забезпечення такими засобами слідчих немає, на що вказали 83 % опитаних, а 18 % – на те, що не знають, як це здійснити.

У підрозділі 2.3 «Використання спеціальних знань під час інших слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного» вивчення криміналістичних та емпіричних джерел засвідчило, що основними видами слідчого експерименту, під час проведення якого застосовують спеціальні знання, є: 1) слідчий експеримент для перевірки можливості бачити в певних умовах якусь подію, предмети, людину, а також розрізняти деталі, що характеризують цей об'єкт (20,6 % кримінальних проваджень); 2) слідчий експеримент для перевірки можливості чути звуки (людське мовлення, голос, зміст розмови, роботу двигуна, звук пострілу) (7,9 % кримінальних проваджень); 3) слідчий експеримент для перевірки можливості сприймати факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів (бінокля, приладу нічного бачення тощо) (2,4 % кримінальних

проваджень); 4) слідчий експеримент для встановлення механізму вчинення певних дій (25,4 % кримінальних проваджень); 5) слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення певної дії за певний проміжок часу, зокрема, подолати відстань, виконати роботу тощо (15,9 % кримінальних проваджень); 6) слідчий експеримент для перевірки спеціальних і професійних навичок особи (3,9 % кримінальних проваджень); 7) слідчий експеримент для встановлення механізму утворення слідів (зазначений експеримент передусе призначенню відповідної експертизи (23,8 % кримінальних проваджень)). Втім, заходи з підготовки до проведення слідчого експерименту з використанням спеціальних знань (визначення учасників, вивчення матеріалів кримінального провадження, складення плану процесуальної дії, заходів з відтворення обстановки й обставин події тощо) у повному обсязі здійснюють лише 52,8 % слідчих, що негативно позначається на ефективності практичної діяльності, формалізує її.

При залученні спеціаліста до обшуку у кримінальному провадженні слід врахувати: який вид обшуку буде проведено (приміщення, місцевості, транспортного засобу, особи тощо); предмети пошуку (предмет неправомірної вигоди, речі та цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні); дані про суб'єкт, щодо якого проводять обшук (характеристика службової особи, її посада, з урахуванням цього – можливість активної протидії обшуку); мету обшуку; якого спеціаліста (або декількох) слід запросити, в тому числі до проведення тактичної операції, пов'язаної з «груповим обшуком» у співучасників злочинного ланцюжка вчиненого правопорушення, на різних об'єктах; слідчу ситуацію та час проведення. Зважаючи на особливості кримінальних правопорушень та предметів відповідних злочинних посягань, при проведенні обшуку переважно залучають в якості спеціалістів тих самих фахівців, що і при огляді. Дії спеціаліста з виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення під час проведення обшуку здебільшого мають однаковий характер з його діями при огляді і характеризуються складністю під час фотографування (50 % респондентів); відеозйомки (42 %); вилучення необхідної документації, предметів (41 %), їх пакування (24 %) та опису в протоколі (18 %)

Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що спеціалістів до проведення освідування залучали лише у 19 % випадків. Це свідчить про те, що слідчі (дізнавачі) ігнорують можливість використання медичних знань та застосування відповідних науково-технічних засобів, що призводить до типових недоліків, які було виявлено у більшості досліджених протоколів, а саме: поверхнева фіксація виявлених особливих прикмет (40 %); примітивна фіксація латентних слідів кримінального правопорушення (виділень організму людини) (33 %); повна або часткова відсутність опису відповідних характеристик щодо застосованих науково-технічних засобів (11 %); відсутня фіксація одягу або окремих її елементів (16 %). Встановлено основні методи, які застосовують спеціалісти

медичної галузі під час виявлення на тілі особи особливих прикмет або слідів кримінального правопорушення (оптичні, рентгенелогічні, спектральні, ультрафіолетові, інфрачервоні, люмінесцентні, вимірювальні).

Констатовано, що без участі спеціалістів у проведенні допиту (15 % слідчих вважають обов'язковою участь спеціаліста при проведенні допиту) слідчий може зіткнутися з низкою труднощів: використання термінології (87 %), вибір тактичних прийомів (24 %), встановлення психологічного контакту (17 %). Проведено диференціацію спеціалістів, яких залучають до проведення допиту: 1) залежно від місця роботи – залучення з державних чи недержавних підприємств, установ, організацій; 2) залежно від мети – для отримання технічної допомоги, роз'яснення термінів, допомоги у формулюванні питань та постановці запитань допитуваній особі з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, для допомоги в застосуванні науково-технічних засобів, отримання консультаційно-довідкової допомоги, зокрема, під час підготовки до допиту або при складанні слідчим протоколу допиту; 3) залежно від категорії допитуваної особи (наприклад, спеціалісти, яких залучено до допиту іноземних громадян, осіб з психічними чи фізичними вадами або неповнолітніх тощо); 4) залежно від фаху спеціальних знань – лікарі, перекладачі, хіміки, мистецтвознавці, ІТ-фахівці, економісти, будівельники, товаровознавці, екологи, фахівці у військовій сфері тощо.

Наголошено, що для вибору потрібного спеціаліста (або спеціалістів) слідчий повинен визначитися: а) із фахом спеціаліста, якого слід залучити, залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення, що він враховує в організації і тактиці проведення допиту; б) із категорією (віком, професією та ін.) допитуваної особи; в) із предметом допиту, чи містить він відомості, для з'ясування яких потрібні спеціальні знання; г) із завданнями, які буде виконувати спеціаліст; д) яка саме потрібна допомога спеціаліста (надання консультативно-довідкової допомоги, роз'яснення показань допитуваної особи тощо).

Розроблено алгоритм дій щодо отримання зразків для експертизи за участю спеціалістів, зокрема зразків крові, змивів з обох рук, нігтів, відбитків пальців рук, волосся, запаху тощо. Отримання відповідних зразків поділено на три етапи: підготовка до процесуальної дії; вилучення або відібрання зразків; складання протоколу, упаковка та оформлення отриманих зразків. Використовувати допомогу спеціалістів доцільно на кожному з цих етапів, яка може полягати у визначенні кількості і якості зразків; з'ясуванні умов, при яких повинні бути отримані; безпосередньо у відібранні; попередньому дослідженні отриманих зразків; пакуванні; кваліфікованій фіксації в протоколі слідчої (розшукової) дії порядку відбору зразків; консультації з питань, пов'язаних із формулюванням завдання експерту.

Розділ 3 «Судова експертиза у кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Концептуальні підходи до поняття судової експертизи та характеристики її видів» поняття судової експертизи розкривається через основні

ознаки, що відображають природу спеціальних знань судового експерта. Такими ознаками є: предмет; об'єкти; суб'єкт; завдання; експертні методики, що використовуються в процесі дослідження. Зазначені ознаки відображають природу спеціальних знань і дозволяють відокремлювати один вид судової експертизи від інших й повинні розглядатися у сукупності.

Поняття комплексу експертиз має відношення до тактики та методики розслідування різних видів кримінальних правопорушень. Пропозиції щодо комплексів експертиз, які мають призначатися за тією чи іншою категорією кримінальних правопорушень, мають розроблюватися під час проведення наукових досліджень у галузі криміналістики з питань методики та тактики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень з метою підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінально-протиправних діянь залежно від їх складу та криміналістичної характеристики. Щодо поняття комплексу досліджень у межах однієї експертизи, то цей комплекс завжди присутній у будь-якому експертному дослідженні, що проводиться як у формі комплексної експертизи, так і однорідної.

Акцентовано увагу на тому, що дискусійними є підстави віднесення до класу криміналістичних – експертиз матеріалів, речовин та виробів із них за спеціальностями з дослідження лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів, пластмас і виробів із них; волокнистих матеріалів і виробів із них; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин; скла, кераміки та виробів із них; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; об'єктів тваринного та рослинного походження тощо. У зв'язку із цим, з одного боку, є обґрунтованими роботи фахівців (В. Г. Гончаренко, О. О. Ейсман, Б. В. Романюк, М. Я. Сегай, В. К. Стринжа), що надають криміналістичного значення таким дослідженням, а з іншого – потребує вирішення питання щодо зняття обмежень щодо виконання криміналістичних експертиз тільки державними спеціалізованими установами.

На основі системного аналізу нормативно-правових актів різного рівня, у яких закріплено процедуру й особливості проведення судових експертиз (КПК України, Закон України «Про судову експертизу», відомчі (міжвідомчі) документи), визначено проблеми правового характеру, а саме: наявність неузгодженостей та дублювання окремих положень законодавчих і підзаконних (відомчих та міжвідомчих) нормативно-правових актів; наявність питань, які не передбачені взагалі або передбачені не повною мірою нормативно-правовими актами, серед яких відсутність регламентації попередніх криміналістичних досліджень, проблема необхідної законодавчої регламентації експертної ініціативи; праву експерта не відповідає фактично нічий обов'язок реалізувати додаткову інформацію, яку за власною ініціативою він отримує, а тому ініціатива експерта може залишитися нереалізованою, його висновки – невикористані (у

70 % випадків, коли за ініціативою експерта розробляються ті чи інші профілактичні рекомендації); недостатня регламентація додаткових, повторних, комісійних та комплексних експертиз. На подолання таких проблемних питань запропонована низка змін та доповнень до КПК України.

У підрозділі 3.2 «Порядок призначення і проведення судової експертизи» встановлено, що призначення судової експертизи є процесуальним рішенням, а її проведення суворо регламентовано нормами процесуального права. Така експертиза є процесуальною дією при доказуванні зі специфічною формою, де експерт, використовуючи свої спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах наданої процесуальним законом компетенції виявляє нові факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Саме цією специфічною формою експертиза відрізняється від інших процесуальних засобів доказування й насамперед – від залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

З'ясовано, що проблематика призначення та проведення судових експертиз за фактами розслідування кримінальних правопорушень іноді пов'язана із перебуванням потерпілих за межами України, а у випадку їх повернення в Україну – із тим, що слідчі (розшукові) дії необхідно проводити за межами України, що є можливим лише в рамках міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (глава 43 КПК України) за домовленістю між країнами та за умови, що фінансування покладається на країну-ініціатора такої перевірки. Зазначено, що лише чотири країни мають укладені з Україною угоди про судово-експертну діяльність.

Експертна система – найбільш відомий і поширений вид інтелектуальних систем у судовій практиці багатьох провідних країн світу (США, Великобританія, Німеччина, Франція та ін.). Визначено низку особливостей, які притаманні експертним системам, зокрема акумуляція в системі знань і правил міркувань досвідчених фахівців, а також наявність спеціальної системи пояснень. Сама назва цих систем вказує на те, що вони повинні зберігати в собі знання професіоналів-експертів. Штучний інтелект дозволяє зробити за експерта першу частину роботи: вивчити документи, проаналізувати докази і визначити можливий рівень складності провадження, тобто швидко підготувати необхідну базу для другого етапу роботи (перевірки і винесення висновку). Крім цього, програмні алгоритми, які використовують експертні системи, допомагають у визначенні особливостей, таких як форма ока, колір очей та відстань між очима для розпізнавання обличчя або демографічна інформація для аналізу структури. За допомогою методу *Forensic intelligence* як засобу отримання орієнтуючої та доказової інформації, у міжнародній практиці при правильній інтелектуальній обробці всієї криміналістичної інформації (способів, слідів, часових параметрів, матеріалів відеоспостереження тощо), шляхом об'єднання її розрізнених частин під час розслідування багатоепізодних (серійних) злочинів з метою отримання повної картини повторюваних діянь та встановлення зв'язків між місцями

учинених одним і тим же злочинцем чи групою осіб на основі VideoAnalytics, можна втричі швидше встановити потенційне коло підозрюваних, а увесь їх не розкритий масив скоротити майже вдвічі. У цьому аспекті, вельми актуальною є імплементація в українську практику розслідування кримінальних правопорушень програми «The Next Step», яка надає слідчим додаткові дані для розслідування, а також наповнює криміналістичну базу даних відбитків взуття із місць вчинення кримінальних правопорушень. Експертні системи та алгоритми штучного інтелекту відео та зображень не тільки вивчають складні завдання, а також розробляють та визначають свої власні незалежні функції. Ці алгоритми мають потенціал розпізнавати обличчя, ідентифікувати зброю та інші об'єкти, виявляти кримінальні правопорушення тощо. Однак темпи впровадження таких інтелектуальних технологій у судовій практиці України поки що залишаються на досить низькому рівні.

У підрозділі 3.3 «Оцінка висновку судової експертизи» розкрито механізм оцінки висновку експерта під час досудового розслідування та судового розгляду, зокрема: 1) перевірка дотримання вимог закону під час призначення та проведення експертизи, що полягає у з'ясуванні відповідей на такі запитання: чи дотримана процесуальна форма висновку експерта і наявні належні реквізити (відсутність будь-якої з частин висновку експерта ускладнює чи унеможлиблює його оцінку); 2) аналіз достовірності та достатності речових доказів і зразків, що досліджувалися, з точки зору використовуваних методик експертного дослідження; 3) оцінка наукової обґрунтованості експертної методики і правомірності її використання; 4) встановлення повноти та всебічності висновку дозволяє визначити, чи були: досліджені всі надані на експертизу об'єкти і виявлені всі необхідні та достатні для формулювання відповідей на поставлені запитання діагностичні та ідентифікаційні ознаки; використані рекомендовані сучасною наукою і судово-експертною практикою методи і методики; надані експертом аргументовані відповіді на всі поставлені перед ним запитання або обґрунтована відмова дати відповідь на якісь із цих запитань; 5) оцінка логічної обґрунтованості перебігу і результатів експертного дослідження, що здійснюється шляхом аналізу послідовності стадій дослідження, логічної обумовленості цієї послідовності, обґрунтованості висновків проміжними результатами; 6) перевірка належності результатів експертного дослідження до кримінального провадження (тобто їх доказового значення), під якою розуміють зв'язок з предметом доказування й іншими обставинами, встановлення яких потрібне для досягнення мети судочинства; 7) перевірка відповідності висновку експерта процесуальним вимогам оформлення.

За результатами оцінки висновку експерта слідчий, прокурор, суд можуть прийняти такі рішення: а) визнати висновок експерта достатньо повним, належним, допустимим і достовірним (при цьому виклик і допит експерта не потрібні); б) визнати висновок експерта з судової експертизи недостатньо повним (для його роз'яснення можливий допит експерта в порядку ч. 3 ст. 95 та ст. 356

КПК України); в) визнати, що виник сумнів в обґрунтованості висновку експерта і призначити повторну судову експертизу.

Встановлено, що слідчі використовують такі способи оцінки висновку судової експертизи: вивчення вступної частини і висновків (53,3 %); вивчення всього висновку і співставлення його з матеріалами кримінального провадження (10 %); консультація зі спеціалістом (16,7 %). Компетентність експерта оцінюють: за обґрунтованістю результатів дослідження (41,6 %); за наявністю стажу та досвіду роботи (23,3 %); за використанням стандартизованих методик (5,9 %); за акредитацією експертного підрозділу (5 %). Повноту висновку оцінюють за такими критеріями: дані експертом відповіді на кожне питання (61,6 %); здійснено дослідження усіх об'єктів, які надані експерту (24,2 %); докладне викладення у висновку всього ходу і результатів дослідження (9,2 %); використання під час дослідження усіх вихідних даних, які є в наявності в експерта (5 %). На питання про частоту використання допомоги спеціаліста в ході оцінки висновку експерта 14,2 % слідчих вказали, що така допомога використовується часто; 58,9 % слідчих відповіли, що рідко; 26,9 % слідчих зазначили, що допомога спеціаліста під час оцінки висновку експерта не використовується взагалі. Наведені результати засвідчили, з одного боку, високий рівень потреби слідчих у спеціальних знаннях в ході оцінки висновку експерта, а з іншого – низькі показники реального використання допомоги спеціаліста в процесі оцінки цього джерела доказу.

Розділ 4 «Розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як сфера використання спеціальних знань» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій»* зазначено, що використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених з використанням комп'ютерних технологій, складається із двох блоків, для реалізації кожного з яких виокремлено певні особливості: а) залучення експертів (фахівців) із державних експертних установ та приватних лабораторій (підприємств), що спеціалізуються у сфері розслідування таких кримінальних правопорушень; б) призначення основних/обов'язкових (комп'ютерно-технічних, телекомунікаційних) експертиз для встановлення обставин кримінального провадження та факультативних (мистецтвознавчих та лінгвістичних) експертиз, які обумовлені об'єктом й об'єктивною стороною кримінального правопорушення (розповсюдження порнографії, творів екстремістського, терористичного характеру тощо).

За результатами аналізу судово-експертної практики виокремлено типові помилки, що допускають ініціатори проведення експертиз комп'ютерної техніки та програмних продуктів, що, як наслідок, ускладнює або унеможлиблює проведення таких експертиз, зокрема: 1) в ході слідчих (розшукових) дій оглядаються та вилучаються не всі об'єкти, які містять інформаційні сліди кримінальних правопорушень (18 % опитаних респондентів); 2) об'єкти

вилучаються, зберігаються чи транспортуються без дотримання відповідних правил (9 %); 3) на експертизу надаються об'єкти, які апріорі не можуть містити інформації, що має значення для розслідування, або які з об'єктивних причин неможливо належно дослідити (6 %); 4) на вирішення експертизи ставляться питання, які не відносяться до обставин провадження або ж є некоректними (29 %); 5) однією постановою призначають експертизи за різними видами об'єктів або ж за їх надмірною кількістю (15 %).

У підрозділі 4.2 «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» з'ясовано, що дослідження великого масиву матеріальних носіїв (насамперед документів) під час розслідування значно ускладнює роботу слідчого (детектива), оскільки потребує комплексного застосування криміналістичних засобів та спеціальних економічних методів роботи із залученням спеціалістів різного профілю. З урахуванням вивчення кримінальних проваджень встановлено, що важливою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, є залучення експерта та проведення експертизи. Особливе місце у розслідуванні таких кримінальних правопорушень належить криміналістичним експертизам: почеркознавча (рукописні тексти і підписи, вилучені під час обшуку чи огляду (боргові та інші розписки, договори з підписами, робочі записи обліку грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, тощо)); технічна експертиза документів (установчих, реєстраційних та інших документів, зокрема щодо способів внесення змін у документ, змісту видаленого тексту, способів виготовлення відбитків печаток і штампів на документах тощо); трасологічна, дактилоскопічна (сліди, вилучені під час огляду, обшуку транспортних засобів, приміщень; сліди невідновлених співучасників кримінального правопорушення, залишені на документах, печатках, інших предметах); фототехнічна (фотоматеріали, вилучені під час огляду, обшуку); відео-, звукозапису (фонограма запису розмов; оригінальний пристрій, яким фонограма зафіксована, додаткове обладнання); матеріалів, речовин та виробів (спеціальної хімічної речовини, у тому числі грошових коштів, вилучених під час тактичної операції фіксації факту їх передачі); комп'ютерно-технічна (встановлення слідів кримінального правопорушення або іншої значимої для кримінального процесу інформації); мистецтвознавча (встановлення тотожності особи, зображеної на вилучених фотознімках або відеозаписах під час огляду, обшуку).

Правоохоронці відзначають, що консультація перед призначенням судових експертиз була необхідна: у 56 % випадків майже завжди; у 24 % тільки під час призначення окремих видів; 14 % – не використовувалась, але надходив запит про необхідність додаткових матеріалів. Результати опитування судових експертів свідчать, що дослідження печаток та штампів ускладнюється через: недостатню інформованість щодо технології виготовлення (65 %), непостійності відображення на папері (18 %), некомпетентності експерта (2 %), інше (6 %). Водночас на

повноту проведення почеркознавчого експертного дослідження впливають: неналежним чином зібраний матеріал (51 %), недостатня кількість зразків (29 %), порушення правил пакування (9 %), інше (7 %). Серед основних недоліків призначення судово-товарознавчої експертизи опитані експерти-товарознавці назвали: неповноту постановки перед експертом питань (40 %); неправильність формулювання запитань експерту (53,7 %); надання експерту непридатних для дослідження об'єктів (18,4 %); надання експерту зразків для порівняльного дослідження, які не відповідають необхідним вимогам (17,6 %); ненадання необхідних матеріалів і даних (10,2 %).

У підрозділі 4.3 «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи» встановлено, що під час розслідування таких кримінальних правопорушень призначають: судово-медичну експертизу потерпілого (100 %), судово-медичну експертизу підозрюваного (26 %), судово-психологічну експертизу (16 %), криміналістичні: трасологічну (10 %), дактилоскопічну (10 %). Крім того, призначається криміналістична експертиза холодної зброї (17 %) та вогнепальної зброї (11 %), комплексна медико-криміналістична (5 %) та в 4 % призначалися інші види судових експертиз – імунологічна, цитологічна, генетична, одорологічна. При їх призначенні існують певні тактичні особливості, серед них 40 % опитаних правоохоронців вказали на врахування слідчої ситуації, що виникла під час розслідування та результатів слідчого експерименту. Серед причин непризначення вищеперерахованих судових експертиз практичні працівники органів досудового розслідування називають: відсутність необхідності з огляду на матеріали кримінального провадження – 50 %, відсутність необхідних речових доказів – 39 %, відсутність необхідних спеціалістів – 7 %, інші причини – 4 %.

У підрозділі 4.4 «Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту» за результатами вивчення слідчої практики з'ясовано, що при розслідуванні таких кримінальних правопорушень спеціальні знання переважно застосовують під час проведення експертиз (судово-медичні, криміналістичні, автотехнічна, дорожньо-технічна) – 81 %, при яких експерти можуть надати висновок стосовно визначеного кола питань для планування розслідування, формулювання версій. До основних недоліків, пов'язаних з призначенням та проведенням експертиз за вказаною категорією кримінальних проваджень, віднесено: незрозумілість предмета експертизи (37 %); постановка перед експертом запитань, які не враховують складність слідчої ситуації та призводять до збільшення термінів розслідування й призначення додаткових експертиз (31 %); непризначення експертиз у випадку, коли їх проведення обов'язкове (22 %).

На основі аналізу матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що під час призначення автотехнічних експертиз (55 %) слідчі або ставлять замало запитань, або перевантажують експертів зайвими запитаннями, відсутність відповіді на які дозволяє в подальшому учасникам кримінального процесу

ставити під сумнів висновки експертів та заявляти клопотання про призначення додаткових експертиз. Причинами, що впливають на помилки в тактиці призначення та проведення судових автотехнічних експертиз, є: низький рівень поінформованості слідчих про можливості судових експертиз (75 %); відсутність якісних експертних методик (31 %); недостатній практичний досвід (15 %).

Специфічний характер дорожньо-транспортних пригод обумовлює необхідність проведення судових експертиз, що накладає суттєвий відбиток на завдання слідчого, які вирішуються при проведенні слідчих (розшукових) дій. Зважаючи на залежність ефективності проведення експертиз від вирішення певних тактичних завдань при огляді місця дорожньо-транспортної пригоди та інших слідчих (розшукових) дій, у проведенні останніх потрібно виділяти відповідний аспект (судово-медичний, криміналістичний, дорожньо-технічний, інженерно-транспортний). Проведення експертних досліджень в комплексі забезпечує повноту та всебічність досудового розслідування.

ВИСНОВКИ

Дисертація є завершеною науковою працею, в якій отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, яка полягає в обґрунтуванні нових теоретичних положень та розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань у кримінальному процесі України. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Встановлено, що спеціальні знання у науці, техніці, мистецтві і ремеслі, що передавались із покоління у покоління, зрештою акумулювались у здобутки науково-технічного прогресу, сьогодні є світовим надбанням і залишаються основою всіх інновацій у криміналістичній техніці, судовій експертизі тощо.

Проведено періодизацію розвитку спеціальних знань з виокремленням історичних періодів, а саме: 1) «описово-емпіричний» (з давніх часів – до кінця XIX ст.) – із часу виникнення та формування наукових основ; 2) «інтеграційно-технологічний» (кінець XIX ст. – до 70-х рр. XX ст.) – характеризується диференціацією наук та формуванням для кожної з них предмета, термінології, методології тощо, зокрема, у різних галузях знань почали розроблятися власні методи дослідження або здійснюватися їх запозичення із суміжних, що охоплює систематизацію таких знань (кінець XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.) та узагальнення теорії криміналістики, судової медицини, товарознавства тощо (з 30-х рр. XX ст. – до 70-х рр. XX ст.); 3) «теоретико-практичний» – свідчить про розвиток галузей знань як самостійних наук (із 70-х рр. XX ст. – до сьогодення), апробацію їх досягнень у практичній площині та складається із двох етапів: 1) удосконалення загальної теорії та практики (від кінця 70-х рр.); 2) розвиток спеціальних знань у сучасних умовах (теперішній час).

2. Проведений аналіз наукових праць щодо використання спеціальних знань

у кримінальному процесі України показав, що значна їх кількість була здійснена до набуття чинності КПК України 2012 р. Окремі аспекти використання спеціальних знань вітчизняними вченими розглядалися при дослідженні: методики розслідування (у формі проведення судових експертиз та залучення спеціалістів у слідчі (розшукові) дії); процесуального порядку використання спеціальних знань у кримінальному провадженні (участі спеціаліста у збиранні доказів для криміналістичного забезпечення доказування тощо); окремих видів спеціальних знань, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень (спеціальні економічні, бухгалтерські, товарознавчі знання) тощо. Таким чином, комплексних наукових досліджень, в яких би досліджувались питання використання спеціальних знань у кримінальному процесі в умовах дії чинного КПК України й відповідно до потреб сучасної практики протидії злочинності, не проведено.

3. Спеціальні знання у кримінальному процесі України – це наукові знання, практичні вміння та навички, які сформувалися в особи під час здобуття професійної освіти, проходження спеціальної підготовки, курсів підвищення кваліфікації, досвіду роботи тощо та які можна використати відповідно до процедурних правил кримінально-процесуального закону для вирішення завдань кримінального провадження. Систематизуючими ознаками таких знань є: незагальновідомість та незагальнодоступність; оволодіння ними можливе в процесі фахової теоретичної і практичної підготовки; неодноразовість використання; базування на досягненні науки, техніки, ремесла тощо; належність до галузі знань у сфері їх практичного використання; вводяться в кримінальний процес у встановленій законом формі за умови наявності в учасників процесу необхідності використання таких знань; їх використання пов'язане з рівнем освіти, підготовки, а також із професійним та іншим досвідом; сприяння забезпеченню винесення органами досудового розслідування та суду законного й обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні (87 % опитаних респондентів підтвердили, що зазначені критерії є основними для характеристики поняття спеціальних знань).

4. Наголошено, що коло суб'єктів, які використовують спеціальні знання, є ширшим за суб'єктів їх застосування. Спеціаліст відрізняється від експерта за змістом своєї діяльності, методами використання спеціальних знань, обсягом й характером процесуальних прав і обов'язків. Водночас повноваження спеціаліста, згідно з чинним КПК України, не відповідають сучасним потребам практики розслідування кримінальних правопорушень, оскільки в них не враховано дослідницький напрям, який, за потреби, повинен здійснюватися під час проведення слідчих (розшукових) дій або поза ними для невідкладного отримання орієнтувальної інформації.

З огляду на це, ч. 1 ст. 71 запропоновано викласти у такій редакції: *«Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і відповідним чином залучена для надання консультації,*

пояснення, довідки чи висновку під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та які знаходяться у межах її компетенції».

5. Використання спеціальних знань під час огляду місця події спрямовано значною мірою на відшукування слідів кримінального правопорушення, зокрема невидимих або маловидимих, у звичайних умовах спостереження. Для досягнення цієї мети матеріально-технічне оснащення органів досудового розслідування повинно відповідати конкретним умовам та включати в себе наукові та інші техніко-криміналістичні засоби, які, з одного боку, призначені для виявлення, фіксації, вилучення, попереднього дослідження, упакування, транспортування та зберігання слідової інформації, а з іншого – заощаджують людські та матеріальні ресурси, а також час, що надає можливість закінчити розслідування у визначений строк.

Проведення огляду місця події без участі спеціаліста – організаційна помилка (тільки у 21 % кримінальних проваджень міститься інформація про залучення спеціалістів у галузі криміналістики (експерт-криміналіст), у 24 % – залучено спеціалістів у галузі медицини (у випадках проведення огляду трупа), у решті випадків інформація щодо залучення спеціалістів відсутня). Водночас зарубіжний досвід (Німеччина, Франція, США) засвідчив, що поряд із детективами та іншими правоохоронцями на місці події працює не один спеціаліст, а група фахівців за різними напрямками: фотографія, відеозйомка, пошук та вилучення слідів, реконструкція місця події тощо. Тому до огляду місця події, за можливості, необхідно залучати спеціалістів НДЕКЦ – експертів-криміналістів з криміналістичними валізами та пересувними криміналістичними лабораторіями.

6. Визначено особливості використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, зокрема, під час слідчого експерименту (ст. 240 КПК України), обшуку (ст. 234 КПК України), допиту (ст. 224 КПК України), освідкування (ст. 241 КПК України), отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України).

Спільним для кожної із зазначених дій є рекомендоване залучення відповідного спеціаліста й використання ним, за необхідності, спеціальних науково-технічних (техніко-криміналістичних) засобів, що обумовлено специфікою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення (опис у протоколі процесуальної дії, фото-, відеофіксація, копіювання на зовнішній носій інформації тощо), а також в окремих випадках прямим згадуванням про це у КПК України. Залежно від конкретної ситуації, це може бути як інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), так і інші особи, які володіють спеціальними знаннями. Залучення спеціалістів має бути заздалегідь узгоджено та організовано. У зв'язку із зазначеним, важливу роль у використанні спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного відіграє підготовчий етап.

З метою своєчасності здійснення процесуальних дій за участю підозрюваного й збереження відповідних доказів слідчого необхідно наділити повноваженнями щодо вирішення питань про проведення освідування у випадках відмови добровільно пройти відповідну процедуру. Це забезпечить економію часу та ефективність проведення слідчої дії. У зв'язку з цим запропоновано ч. 2 ст. 241 КПК України викласти у такій редакції: *«2. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово. У разі необхідності освідування здійснюється за участю судово-медичного експерта, лікаря або спеціаліста».*

7. Судова експертиза – це дослідження об'єктів, явищ і процесів, що проводиться судовим експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо для забезпечення виконання завдань кримінального провадження, надання висновку з питань сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду. Такі експертизи варто класифікувати на: експертизи, що досліджують підозрюваного (психологічна, психіатрична, судово-медична); експертизи, що досліджують потерпілого (психологічна, психіатрична, судово-медична, імунологічна, цитологічна); експертизи, що підтверджують або спростовують факти, що підлягають доказуванню (дактилоскопічна, трасологічна, товарознавча, почеркознавча, балістична); експертизи, що досліджують кваліфіковані ознаки (судово-медична, товарознавча, психологічна, вогнепальної зброї, холодної зброї, фармакологічна).

Під час розслідування кримінальних правопорушень існує низка проблем, а саме: існування випадків непризначення судових експертиз за наявності потенційного об'єкта; призначення експертиз, але із суттєвими недоліками; призначення експертиз з подальшим неефективним використанням їх результатів або взагалі невикористанням. У зв'язку з цим запропоновано здійснення заходів з постійного розширення інформаційної бази слідчих підрозділів щодо можливостей експертних досліджень та особливостей їх проведення, підвищення рівня підготовки слідчих та інспекторів-криміналістів на всіх етапах – від отримання фахової освіти до різних форм підвищення кваліфікації, що організовуються на базі відомчих навчальних закладів та ДНДЕКЦ, адже до організаційних засад, які позитивно впливають на діяльність Експертної служби МВС України, належить своєчасне інформування практичних працівників про можливості судових експертиз. Однак від появи новітніх техніко-криміналістичних засобів та методик їх застосування до їх використання на практиці зазвичай минає тривалий час, що пов'язано з недостатнім фінансуванням і матеріально-технічним забезпеченням експертних підрозділів. Те ж саме впливає і на запозичення передових західних технологій.

8. Підготовка та призначення експертизи як етап тактики проведення судової експертизи відіграє фундаментальну роль у створенні сприятливих для роботи судового експерта умов, що є способом реалізації гарантій незалежності

роботи судового експерта та достовірності висновку. Рішення про призначення судової експертизи повинно бути ситуативно обумовленим і обґрунтованим, а підготовка до її проведення – включати в себе дії з визначення предмета дослідження, виду, часу, черговості призначення експертизи, вибору судово-експертної установи чи атестованого експерта, збирання та підготовки об'єктів дослідження. Безпосередній етап проведення експертизи відображає визначений приписами закону й обраною методикою проведення судової експертизи алгоритм дій судового експерта при проведенні експертного дослідження з метою отримання обґрунтованих відповідей на поставлені запитання. Особлива роль відводиться послідовній і детальній фіксації всього процесу експертного дослідження, отриманих результатів (як проміжних, так і кінцевих) і їх оцінки, яка повинна знайти своє відображення у такому процесуальному документі, як висновок експерта.

9. Результати судової експертизи фіксуються відповідно до встановленого законом процесуального порядку і оформляються відповідно до вимог ст. 101, 102 КПК України. Висновок експерта є самостійним джерелом доказів у кримінальному провадженні, який істотно підвищує відповідальність експертів за надання об'єктивного і науково-обґрунтованого процесуального документу з питань, що належать до їхньої компетенції. Такий документ оцінюється на основі загальних принципів оцінки доказів, як окремо, так і в сукупності з іншими. Правильна оцінка призводить до таких правових ознак, як: допустимість, належність, достовірність та достатність у кримінальному провадженні.

Водночас, на практиці досить поширена надмірна довіра до висновку експерта, завищена оцінка його доказового значення. Експертів можуть бути надані неправильні вихідні дані, може виявитися недостатньо надійною використана ним методика, мати місце експертна помилка, тому такий документ, складений у результаті експертного дослідження експертом, повинен підлягати ретельній оцінці. Переоцінка його доказового значення призводить до слідчих помилок, прийняття неправильного рішення у кримінальному провадженні, яке підлягає зміні або скасуванню. У зв'язку з цим запропоновано зміни до ч. 1 ст. 356 КПК України (Допит експерта в суді).

10. Основними завданнями застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених із застосуванням комп'ютерних технологій, є повне, всебічне дослідження доказів, виявлених у процесі проведення процесуальних дій: надання консультацій та безпосередньої комп'ютерно-технічної допомоги (ст. 71 КПК України), витребування та отримання доступу до комп'ютерної техніки (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз: комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза), об'єктами якої є інформація, отримана під час тимчасового доступу до комп'ютерної техніки (серверів), Інтернет-ресурсу (веб-сайту) та контент-провайдерів; об'єктів інтелектуальної власності з визначення властивостей об'єктів авторського права та розміру матеріальної

шкоди, об'єктами якої є інформація, яка отримана під час тимчасового доступу до комп'ютерної техніки (серверів), Інтернет-ресурсу (вебсайту) (ст. 242 КПК України) з метою встановлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів; інформації та програмного забезпечення; відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку, а також виявлення інформації й програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях.

11. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності здійснюється у двох основних формах: 1) залучення до кримінального провадження спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів, енергетиків тощо) для отримання необхідних консультацій щодо: а) технології бухгалтерських операцій, безготівкових електронних розрахунків та здійснення платежів банківськими платіжними засобами; б) документообігу бухгалтерських операцій як у фінансово-кредитній сфері, так і щодо конкретного суб'єкта господарювання; в) технологій електрозв'язку, зокрема здійснення комп'ютерних операцій; 2) призначення та проведення судових експертиз: почеркознавчих, техніко-криміналістичних, економічних (судово-бухгалтерських, фінансово-економічних), комп'ютерно-технічних, товарознавчих експертиз тощо.

Актуальним для судової практики залишається дослідження показань експерта в суді. Обставини, які цікавлять сторони кримінального провадження та суд, з'ясовуються шляхом отримання компетентних пояснень з питань, що характеризують значення експертного висновку, його обґрунтованість, зв'язок з іншими доказами.

12. Необхідним напрямом застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи є участь спеціалістів під час слідчих дій (огляду трупа, ексгумації, освідування тощо), а також проведення судових експертиз: судово-медичної (живих осіб, трупу, речових доказів); геноідентифікаційної; судово-психіатричної; наркологічної; судово-психологічної; криміналістичних (вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, холодної зброї, трасологічної, у тому числі експертизи слідів ніг людини та взуття, слідів ніг (лап) та зубів тварин, слідів транспортних засобів, дактилоскопічної, механічних пошкоджень одягу, нашарувань на одязі (взутті), портретної, відео-, звукозапису, вибухових пристроїв, вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу), матеріалів, речовин та виробів); одорологічної; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; комплексних (психолого-психіатричної, медико-криміналістичної).

13. Проведення слідчого експерименту є винятково важливим у кримінальних провадженнях за фактом учинення дорожньо-транспортних пригод, оскільки його матеріали (результати) є обов'язковими для проведення автотехнічної експертизи обставин пригоди. Основним проблемним завданням слідчого експерименту є встановлення окремих елементів механізму дорожньо-

транспортної пригоди (видимості, визначення гальмівного шляху, технічної можливості уникнути аварійної ситуації тощо). Техногенний характер дорожньо-транспортних пригод і чисельність факторів, які впливають на їх механізм, обумовлює необхідність використання при проведенні слідчого експерименту спеціальних знань у галузі автотехніки, дорожнього руху та потребує математичних розрахунків і комп'ютерних технологій, що робить обов'язковим залучення відповідних спеціалістів.

Найпоширенішою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, є залучення експерта та проведення експертизи. Зокрема, йдеться про такі: судово-медичні (живих осіб, трупа, речових доказів) (79 %), криміналістичні (трасологічна, лакофарбових матеріалів та покриттів, нафтопродуктів, пально-мастильних матеріалів, волокнистих матеріалів, скла, полімерних матеріалів, пластмас) (71 %), автотехнічні (67 %), дорожньо-технічні (63 %) експертизи.

Встановлено, що одними із важливих вихідних даних для отримання висновку експерта-автотехніка є показання водіїв-учасників дорожньо-транспортної пригоди, оскільки вони володіють найбільшою інформацією про її умови і причини. У разі очевидних подій є можливість оголошувати одному із водіїв про підозру, допитувати його як підозрюваного, а інших водіїв допитувати в якості потерпілих. Однак, якщо допитати учасника дорожньо-транспортної пригоди як свідка, а в подальшому його процесуальний статус зміниться і він стане підозрюваним, то такі докази будуть визнані недопустимими. У разі опитування такий позапроцесуальний спосіб отримання показань не може бути покладений в основу для отримання висновку експерта-автотехніка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 362 с.

Статті у виданнях, які включено до наукометричної бази Web of Science:

1. Tymchyshyn, A., Semeniaka, A., Bondar, S., Akhtyrskaya, N., Kostyuchenko, O. (2022). The use of big data and data mining in the investigation of criminal offences. *Amazonia Investiga*, 11(56), 278–290. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.56.08.27>. (Особистий внесок здобувача: досліджено окремі проблемні питання використання методу криміналістичної розвідки при розслідуванні кримінальних правопорушень).

2. Yuliya Khobbi, Iryna Storozhuk, Ivo Svoboda, Serhii Kuzmenko, Andriy Tymchyshyn (2022). Reforming Techniques to Combat Organized Crime in the Context

in View of Securing Human Rights and Freedoms. *Cuestiones políticas*. Vol. 40, № 73, 192–214. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.09> (*Особистий внесок здобувача: окреслені головні криміналістичні прийоми, що використовуються спеціалістом у кримінальних провадженнях про організовані групи*).

3. Andriy Tymchyshyn, Oleh Zvonarov, Olena Mokhonko, Vitalii Postryhan, Olena Popovych (2022). Application of the method of computer forensic simulation of crimes in the course of an armed conflict. *Cuestiones políticas*. Vol. 40, №75, 334–351. URL: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.22> (*Особистий внесок здобувача: розглянуті шляхи застосування спеціалістом методу комп'ютерно-криміналістичного моделювання злочинів у ході збройного конфлікту*).

Статті у наукових фахових періодичних виданнях України:

1. Тимчишин А. М. Тактика дій працівників ОВС при отриманні інформації про виявлення грошових знаків з ознаками підробки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. № 1(3). С. 394–402.

2. Тимчишин А. М. Окремі криміналістичні аспекти боротьби зі злочинністю. *Науковий вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила*. 2017. Вип. 16. С. 153-157.

3. Тимчишин А. М. Спеціальні знання: поняття, зміст та суб'єкти використання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 299–302. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2018/79.pdf

4. Тимчишин А. М. Криміналістичні підходи до поняття та видів судової експертизи. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 2. С. 285–291.

5. Тимчишин А. М. Процесуальні особливості оцінки висновку судової експертизи. *Право і суспільство*. 2020. № 6-2. Ч. 1. С. 227–233.

6. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань під час слідчих (розшукових) дій за участі підозрюваного. *Правові новели*. 2020. № 12. С. 123–130.

7. Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 1. С. 194–200.

8. Тимчишин А. М. Особливості порядку призначення і проведення судової експертизи в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. *Правова позиція*. 2021. № 2(31). С. 129–133.

9. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи. *Правова позиція*. 2021. № 3(32). С. 125–130.

10. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 354–361.

11. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням комп'ютерних

технологій. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 218–224.

12. Тимчишин А. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Правові новели*. 2021. № 14. С. 173–180.

13. Тимчишин А. М. Генезис розвитку наукових уявлень про спеціальні знання у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 220–223. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2022/49.pdf

14. Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань під час огляду місця події. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 147–152. URL:

15. Тимчишин А. М. Наукове забезпечення проблем використання спеціальних знань. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 72–76.

16. Тимчишин А. М. Деякі аспекти використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Історико-правовий часопис*. 2023. № 20 (1). С. 119-125.

17. Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 228–235.

18. Тимчишин А. М. Особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування. *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 176–184.

19. Тимчишин А. М. Міжнародний досвід використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2023. № 61. С. 126–139.

Праці апробаційного характеру:

1. Тимчишин А. М. Тактико-спеціальна підготовка як базовий елемент підготовки фахівця-правоохоронця. *Особливості затримання озброєних злочинців у приміщенні* : тези наук. практ семінару (Івано-Франківськ, 5 черв. 2014 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський факультет ЛьвДУВС, 2014. С. 8–10.

2. Тимчишин А. М. Криміналістична характеристика злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. *Основні напрямки та проблеми протидії наркоманії* : наук.-теорет. конф. (Івано-Франківськ, 28 січ. 2015 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський факультет НАВС, 2015. С. 10–12.

3. Тимчишин А. М. Методика розслідування насильницьких злочинів. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії вчиненню насильства в сім'ї*: матеріали кругл. столу (Івано-Франківськ, 5 берез. 2015 р.). Івано-Франківськ : Прикарпатський факультет НАВС, 2015. С. 10–14.

4. Тимчишин А. М. Актуальні проблеми боротьби з кіберзлочинністю в Україні. *Молодь: освіта, наука, духовність* : тези XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 4-6 квіт. 2017 р.). Київ : Університет «Україна», 2017. С. 592–594.

5. Тимчишин А. М. Техніко-криміналістичне дослідження купюр, що

містять ознаки підробки. *Техніко-криміналістичне дослідження документів* : матеріали наук.-практ. семінару (Івано-Франківськ, 26 берез. 2017 р.). Івано-Франківськ : Івано-Франківська філія Університету «Україна», 2017. С. 24–26.

6. Тимчишин А. М. Протидія розслідуванню злочинів, як елемент злочинної діяльності. *Veda a vznik – 2017*: матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (Чехія, Прага, 22-30 листоп. 2017 р.). Praha, Publishing Hause «Education and Science», 2017. С. 76 – 80.

7. Тимчишин А. М. Використання спеціальних психологічних знань у кримінальних провадженнях. *Cotting-edge science – 2018* : матеріали XIII міжнар. наук.-практ. конф. (Велика Британія, Шеффілд, 30 квіт. – 7 трав. 2018 р.). Sheffield. Science and education LTD, 2018. С. 19–23.

8. Тимчишин А.М. Внутрішнє переконання слідчого при прийнятті процесуальних рішень. *Wykształcenie i nauka bez granicy – 2018*: матеріали XIV міжнар. наук.-практ. конф. (Польща, Перемишль, 7-15 груд. 2018 р.). Przemysl, Nauka i studia, 2018. С. 23 – 27.

9. Тимчишин А. М. Криміналістичне забезпечення протидії злочинності. *Захист прав і свобод громадян у світлі вимог Конституції України* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 19 берез. 2019 р.). Івано-Франківськ : Івано-Франківська філія Університету «Україна», 2019. С. 17 – 20.

10. Тимчишин А. М. Сліди-відображення в криміналістиці: природа, види та способи отримання. *Бъдещето въпроси от света на науката – 2019*: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф. (Болгарія, Софія, 15-22 груд. 2019 р.). Софія, «Бял ГРАД-БГ ОДД», 2019. С. 29–32.

11. Тимчишин А. М. Значення криміналістичної інформації при виявленні незаконного перетинання державного кордону. *Trends of modern science – 2020*: матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф. (Велика Британія, Шеффілд, 30 трав. – 7 черв. 2020). Sheffield. Science and education LTD, 2020. С. 34–37.

12. Тимчишин А. М. Окремі криміналістичні засоби подолання протидії розслідуванню. *World science: problems, prospects and innovations: abstracts of the 4th International scientific and practical conference* (Канада, Торонто, 23-25 груд. 2020 р.). Toronto, Canada, 2020. С. 699–705.

13. Тимчишин А. М. Теоретичні аспекти криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Молодь: освіта, наука, духовність* : тези XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 12-13 трав. 2021 р.). Київ : Університет «Україна», 2021. С. 523–526.

14. Тимчишин А.М. Соціально-правові чинники виникнення такого явища як вбивство на замовлення. *Actual trends of modern scientific research – 2021*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. (Німеччина, Мюнхен, 9-11 трав. 2021 р.). Munich, Germany. 2021. С. 422 – 428.

15. Тимчишин А. М. Класифікація суб'єктів використання спеціальних знань у кримінальному процесі. *Молодь: освіта, наука, духовність* : тези XX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24-26 квіт. 2023 р.). Київ : Університет

«Україна», 2023. С. 557–560.

16. Тимчишин А. М. Генезис наукових уявлень про спеціальні знання у забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Кропивницький, 14 квіт. 2023 р.). Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 45–48.

АНОТАЦІЯ

Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023.

На підставі аналізу широкого кола наукових джерел та законодавства у дисертації реалізовано доктринальний підхід до формування теоретичних, правових і практичних засад використання спеціальних знань у кримінальному процесі України, з визначенням шляхів розв'язання низки проблем у діяльності органів досудового розслідування та експертних підрозділів. Надана загальна характеристика спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень через аналіз генезису, поняття, сутності, особливостей, суб'єктного складу використання. Розглянуто проблемні питання використання спеціальних знань під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у контексті кримінального процесуального законодавства, слідчої та експертної практики та запропоновані шляхи їх вирішення. У роботі надається характеристика інтеграційних процесів, що відбуваються у галузі судової експертизи: їх сутності, тенденцій та проблем. Сформульоване концептуальне бачення використання спеціальних знань при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень.

Ключові слова: спеціальні знання, спеціаліст, експерт, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, розслідування, слідчі (розшукові) дії, експертиза, експертна методика.

ABSTRACT

Tymchyshyn A. M. Special Knowledge in the Criminal Process of Ukraine: Theory and Practice. – *On the rights of the manuscript.*

The dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences, specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational search activity. – Donetsk State University of Internal Affairs, Ukraine, Kropyvnytskyi, 2023.

On the basis of the analysis of a wide range of scientific sources, legislation, as well as the materials of the practice of security sector bodies, the dissertation proposes a

forensic methodology for the use of special knowledge in the criminal process of Ukraine. A general description of special knowledge in the investigation of criminal offenses is provided through the analysis of the genesis, concept, essence, features, subject composition of use. The problematic issues of the use of special knowledge during the pre-trial investigation of criminal offenses in the context of criminal procedural legislation, investigative and expert practice are considered, and ways of solving them are proposed. The work provides a description of the integration processes taking place in the field of forensic examination, their essence, trends and problems. A conceptual vision of special knowledge using in the investigation of certain types of criminal offenses has been formulated. Ways of solving the problems based on their analysis are proposed.

Keywords: special knowledge, specialist, expert, criminal offense, criminal proceedings, investigation, investigative (search) actions, expertise, expert methodology.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4473 від 24.01.2013 р.
Підп. до друку 05.09.2023 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк RISO.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим.